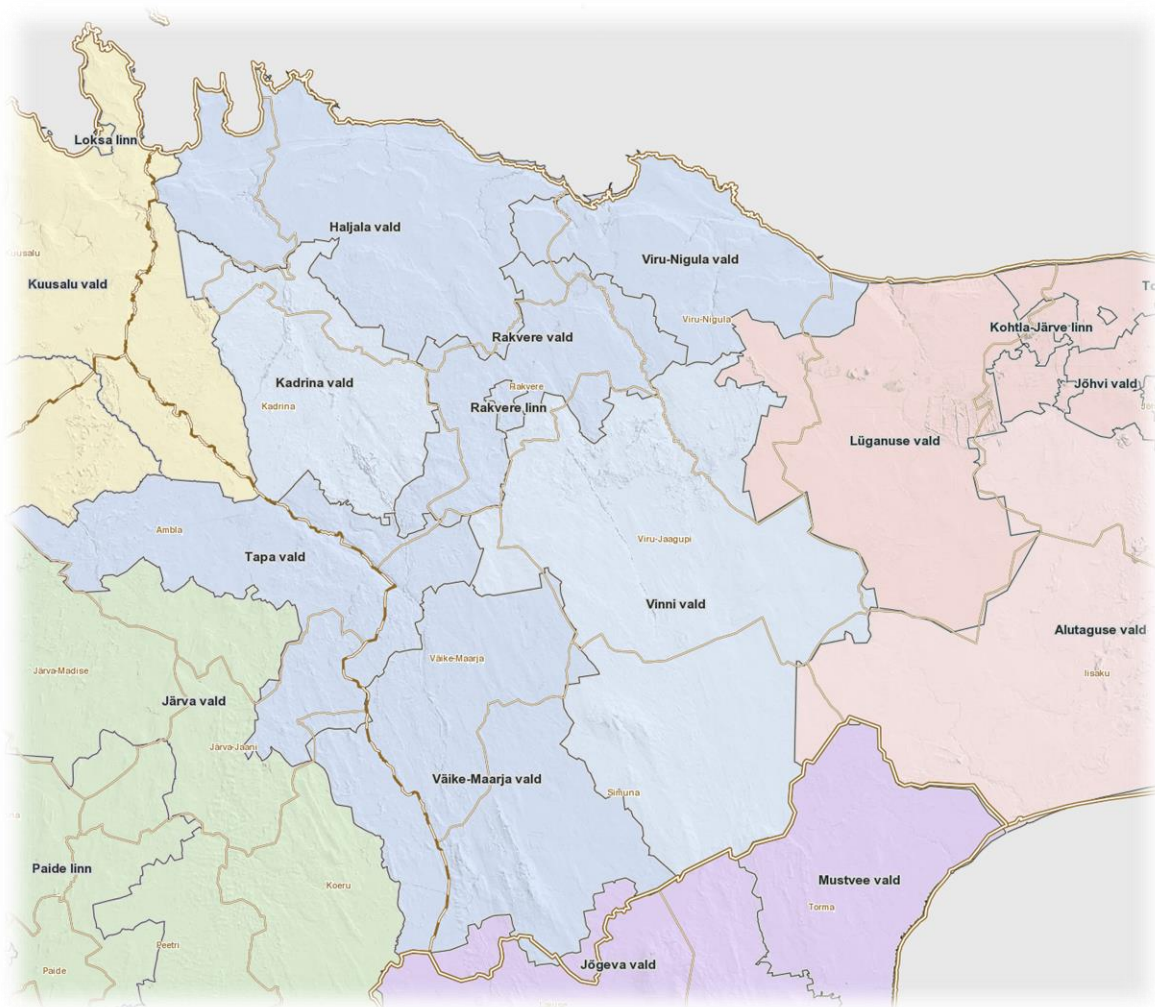

Lääne-Viru maakonna looduslike pühapaikade inventuur arhiiviallikate põhjal: Simuna kihelkonna pühapaigad

Lääne-Viru maakond

Pühapaikade andmed

Töö nr: 1880MT1

Tööd on rahastanud Keskkonnainvesteeringute Keskus ja Muinsuskaitseamet

KESKKONNAINVESTEERINGUTE
KESKUS

MUINSUSKAITSEAMET

Töö on teostanud AB Artes Terrae OÜ, MTÜ Eesti Kohapärimuse Keskus ja Tartu Ülikool

Tellija: Muinsuskaitseamet

Projekti juht: Mart Hiob, PhD

Autor: Laura Mäemets, MA

Töörühm: Mari-Ann Remmel, MA (MTÜ Eesti Kohapärimuse Keskus)

Kristel Kivari, PhD (Tartu Ülikool)

Reeli Reinaus, MA

Mart Hiob, PhD

Kristjan Piirimäe, PhD

Sisukord

1. Töörühmalikmete nimi ja roll inventeerimisel	5
2. Välitööde toimumise ajakava	5
3. Ettevalmistustöödele, inventuuridele ja järeltöödele kulunud aeg	5
4. Ülevaade töö tulemuslikkusest	5
5. Inventeeritud kohad	6
6. Üldine hinnang kohaliku rahvastiku järjepidevusele	7
7. Tööde käigus ettetulnud probleemid	7
8. Töörühma ettepanek riikliku kaitse alla võtmise kohta	8
9. Kasutatud kirjandus ja käsikirjad	8

1. Töörühmalikmete nimi ja roll inventeerimisel

Erinevatel tööetappidel osalejad:

Laura Mäemets, vastutav koostaja antud kihelkonnas (arhiivitööd, teabepäeval esinemine, välitööde ettevalmistamine, välitööde märkmed ja fotod, järeltööd);

Mart Hiob (projektijuhtimine, välitööde fotod, teabepäeval osalemine, järeltööd);

Kristjan Piirimäe (GIS andmete loomine).

2. Välitööde toimumise ajakava

<i>Kuupäev</i>	<i>Küla</i>	<i>Inventeeritud objektid (sh leidmata või hävinud), intervjuud vms</i>	<i>Osalejad</i>
13.04.19	Emumäe, Lasinurme, Moora, Sootaguse	Emumäe hiiekoht, Uku kivi, Lõusa ohvrikivi, Hiieküngas	Laura Mäemets, Mart Hiob
22.05.19	Tammiku, Laekvere	Ohvriallikas, Hiiepuu	Laura Mäemets
23.07.19	Simuna, Muuga/Oonurme, Laekvere	Katkuallikas, Luusaare küngas, Ohvripaik	Laura Mäemets
27.09.19	Väike-Maarja (teabepäev)	teabepäev Väike-Maarja muuseumis	Laura Mäemets (ettekanne), Mart Hiob, Kristel Kivari, Pikne Kama (osalejad)
24.10.19	Simuna, Käru	Katkuallikas, Silmaallikas	Laura Mäemets

3. Ettevalmistustöödele, inventuuridele ja järeltöödele kulunud aeg

Ettevalmistustööd: kokku 207,3 tundi.

Välitööd koos teabepäevaga ja ettevalmistusega: 60 tundi.

Järeltööd: 38 tundi.

Kokku: 305,3 tundi.

4. Ülevaade töö tulemuslikkusest

Arhiiviandmete, kirjalike väljaannete ja kaardiandmete analüüsi ning välitööde ja teabepäevade läbiviimise lõpptulemusena kujunes kokku **113 potentsiaalset pühapaika** Simuna kihelkonnas. Sinna sisse on arvatud kõik kohad, mille puhul võis eeldada, et tegemist võib olla pühapaigaga: veekogud (järv, jõgi, oja, allikas), kabelikohad, linnamäed, kivid (lohukivi, jäljekivi, ohvrikivi, rändrahn), maa-alad (põld, heinamaa, mets, võsa, soo, raba, karjamaa), risu(või reo-)mäed, kalmed jne taludega lõpetades. 113 koha sisse on arvatud ka juba kaitse all olevad või kaitseala sisse jäävad objektid, pühapaiga

kompleksid, hävinud paigad, puuduliku kohaandmestiku või pärimusega kohad, ainult toponüümi sisaldavad paigad jmt. Ehkki pühapaiga inventeerimise eelduseks oli pärimus ning objekti olemasolu tänapäeval, oli töö kvaliteeti ning tulemuslikkust silmas pidades mõttekas võtta eeltöös arvesse ka kohti, mille puhul inventeerimist kavas ei olnud (nt kabelikohad, järved, juba hävinud kohad jmt) – lihtsustamaks välitööde läbiviimist ning loomaks juurde võimalusi leida juurde uusi kohti.

Välitöödel inventeerimiseks jäi **113st** potentsiaalsest objektist järgi **12 kohta**, mis lisandusid teabepäeval või olid arhiivi- või välitööde käigus selgelt lokaliseeritud ning eeldatavasti säilinud. 12 koha seas esines ka mõni erand – objektid, mille puhul polnud olemasoleva teabe põhjal võimalik välja selgitada nende konkreetset paiknemist (nt samas areaalis mitu potentsiaalset kandidaati), ent mille puhul oli lootus, et kohalikke küsitledes või koha peal visuaalset vaatlust tehes ja olemasolevaid andmeid võrreldes saab see võimalikuks. Osaliselt on inventeeritud ka juba kaitse all olevaid objekte.¹ **Kokku inventeeriti Viru-Jaagupi kihelkonnas 10 kohta.** Ülejäänud 2st algselt inventeerimisele plaanitud kohast selekteerus välja **üks paik, mis on hävinud** ja seetõttu jäi see inventeerimisest lõpuks välja, **teine objekti jäi leidmata**². Leidmata kohtade puhul ei saa välistada võimalust, et nendest siiski vähemalt mõni alles võib olla, mistõttu võib nende põhjalikum edasiuurimine anda täpsema vastuse. 8 kohta 10st inventeeritud kohast on lokaliseeritud arhiivitööl, 2 pühapaiga asukohta täpsustasin välitöödel, millest 1 – arhiiviallikates mainimata ehk teabepäeval lisandunud paiga – kohalike elanike abiga.

5. Inventeeritud kohad

Inventeeritud kohad:

- 1) **Emumäe hiis** Emumäe küla: lokaliseeritud arhiivitööl;
- 2) **Hiiepuu** (ka Laekvere mänd) Laekvere küla: lokaliseeritud arhiivitööl;
- 3) **Ohvripaik** (ka Ristikivi küngas) Laekvere küla: lokaliseeritud arhiivitööl;
- 4) **Uku kivi** Lasinurme küla: lokaliseeritud arhiivitööl;
- 5) **Lõusa ohvrikivi** (ka Kalda kivi) Moora küla: lokaliseeritud arhiivitööl, täpsustatud välitööl;
- 6) **Luusaare küngas** Muuga ja Oonurme külade maadel: lokaliseeritud arhiivitööl;
- 7) **Katkuallikas** (ka Pedja allikas, Simuna allikas, Kiriku allikas, Õpetaja allikas) Simuna alev: lokaliseeritud arhiivitööl;
- 8) **Ravi allikas** (ka Katkuallikas) Avanduse küla: lisandunud teabepäeval, lokaliseeritud välitööl kohalike abiga;
- 9) **Hiieküngas** Sootaguse küla: lokaliseeritud arhiivitööl;
- 10) **Ohvriallikas** (ka Tammiku allikas) Tammiku küla: lokaliseeritud arhiivitööl;

Perspektiivikad või välitöödel leidmata jäänud kohad (puudulike või vastuoluliste lähteandmete vm asjaolude tõttu), mille kohta võiks veel täiendavalt andmeid uurida:

- 1) **Venevere hiis** Venevere küla: teate järgi olnud Veneveres Väljaotsa (praeguse nimega Jaanirahva) talus jumala kummardamise paik. Paika on raske lokaliseerida, kuna teatest ei

¹ Selle hulka on arvatud objektid, mis jäävad kaitseala sisse või on üksikobjektina kaitse all kui mitte pühapaik. Tähistatud on need eraldi looduskaitse (LK), maastikukaitseala (MKA) või muinsuskaitse (MK) tähisega.

² Põhjuseks suuresti puudulikud kohaandmed (välitöödel läbiviidud küsitlused ja otsingud tulemust ei andnud).

selgu, kus täpselt on pühapaik asunud ning kas see alles on. Võimalik ka, et koht on maastikul endiselt säilinud.

Hävinud või väheperspektiivikad kohad:

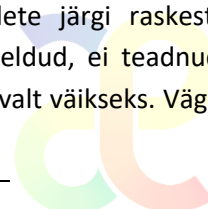
- 1) **Emumäe kivi** Emumäe küla: väga võimalik, et pärimuses mõeldud kaitsealust Salla Liukivi, aga kindel selles ei saa olla. Teate järgi olnud ka kaks kivi, millest üks lõhutud – võimalik ka, et teine kõnealune kivi on samuti hävinud.
- 2) **Jäljekivi** Hirla küla: teate järgi lõhutud.
- 3) **Hiiepuu** (ka Pühapuu) Kadiküla: pärimust puu kohta on rohkelt, aga teate järgi hävinud.
- 4) **Ohvritamm** Kadiküla: teate järgi hävinud.
- 5) **Jalajäljega kivi** Kellavere küla: raske lokaliseerida, teatest ei selgu kivi täpsem asukoht.
- 6) **Vana määnd** Kellavere küla: teate järgi hävinud ning otsest viidet pühapaigale ei ole.
- 7) **Ohvrikoht** Käru küla: talu hävinud, PKna leitav Risti kõrts, raske teate järgi lokaliseerida.
- 8) **Märkidega kivi** Käru küla: kivi hävinud, ka otsest pühapaiga pärimust ei ole.
- 9) **Hiitagune heinamaa** Käru küla: võimalik, et paik on kuskil Peetla soost alguse saava Salla jõe ääres? Raske lokaliseerida ja pärimust ka pole!
- 10) **Ohvikivi** Muuga küla: raske lokaliseerida, kuna teade on lakooniline ja ühtlasi ka ainus allikas, mis kivile viitab. Väga võimalik, et kivi on hävinud.
- 11) **Hiis** Määri küla: A. Kaasiku järgi on olnud samanimelise talu juures hiis, aga pärimust, mis sellele viitaks, ei ole.
- 12) **Hiis** Orguse küla: A. Kaasiku järgi asunud hiis kohas, Hiiemetsa nim. talu katastrikaardil olemas, praegu asub piirkonnas põld. Pühapaigapärimust aga ei ole.
- 13) **Sootaguse lohukivi** Sootaguse küla: ei läinud inveteerimisele, kuna teate järgi on kivi olnud küüni all maa sees.
- 14) **Pärnakivi** Paasvere küla: raske lokaliseerida, kuna teade ütleb vaid, et „Ühe talumehe põllul Paasveres“.
- 15) **Jalajälgedega kivi** Rahkla küla: teksti EKIKN sim es1 jä-jü [36/8] (619929/33) tsiteeritud Eduard Leppiku poolt, kes samas väidab, et maaparandajad olid metsa massiliselt kive vedanud, nõnda et kivi ei õnnestunud leida.
- 16) **Jäljekivi** Rakke küla: teate järgi kivi viidud minema.
- 17) **Hiiemägi** Rakke küla: võimatu lokaliseerida! Võimalik, et MK 10319 alune linnamägi?
- 18) **Ohvikivi** Salla küla: raske lokaliseerida! Võimalik, et mõni kaitsealustest kividest.
- 19) **Verine kivi** (ka Püha kivi, Neitsi kivi) Salla küla: teate järgi lõhutud.

6. Üldine hinnang kohaliku rahvastiku järjepidevusele

Ka Simuna kihelkonnas võib näha tendentsi, kus on maalt linna liigutud ning maakohad rahvast tühjaks jäänud – nii näiteks leidub Simuna aleviski mitmeid hooneid, millel aknad on laudadega kinni löödud ja kasutuses enam pole. Generatsioon, kes veel pühapaikadest oleks võinud teada, on läinud manala teed ja noored enam ei tea, tihti ka seetõttu, et pole põlised elanikud.

7. Tööde käigus ettetulnud probleemid

Väga mitmed pühapaigad on Simuna kihelkonnas kas hävinud või siis teadete järgi raskesti lokaliseeritavad. Et aga ka kohalikud, kellega sai siin-seal välitööde raames suheldud, ei teadnud tihtilugu midagi rääkida, jäi inventeeritud kohtade hulk lõpuks siinkirjutajale üllatavalt väikseks. Väga

võimalik, et Emumäel on olnud pühapaigakompleks, millest aga pärimust väga ei ole või kui ongi, siis vaid väga napid teated, mis niivõrd suurel alal nagu Emumägi teevad lokaliseerimise raskeks.

8. Töörühma ettepanek riikliku kaitse alla võtmise kohta

Töörühma ettepanek riikliku kaitse alla võtmiseks:

- 1) **Hiiepuu** (ka Laekvere mänd) Laekvere küla
- 2) **Uku kivi** Lasinurme küla
- 3) **Lõusa ohvrikivi** (ka Kalda kivi) Moora küla
- 4) **Raviallikas** (ka Katkuallikas) Avanduse küla
- 5) **Hiieküngas** Sootaguse küla
- 6) **Ohvriallikas** (ka Tammiku allikas) Tammiku küla

Töörühma ettepanek registreerida pärandkultuuri objektina:

- 1) **Emumäe hiis** Emumäe küla
- 2) **Ohvripaik** (ka Ristikivi küngas) Laekvere küla
- 3) **Luusaare küngas** Muuga ja Oonurme külade maadel
- 4) **Katkuallikas** (ka Pedja allikas, Simuna allikas, Kiriku allikas, Õpetaja allikas) Simuna alev

9. Kasutatud kirjandus ja käsikirjad

- Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi (ERA) kohapärimuse andmebaas Koobas.
- Eesti Keele Instituudi kohanimekartoteek.
- Eesti Kirjandusmuuseumi ERA Kohapärimuse kaardirakendus Maa-ameti kaardiserveris (mh ajaloolised kaardid, kultuurimälestised, looduskaitseobjektid, pärandkultuuriobjektid).
- Eisen, Matthias Johann. „Eesti kohalikud muistejutud I—III“, (1920), lk. 82—83 (49)
- ERA topograafiline kartoteek.
- ERA temaatiline kartoteek.
- ERA ja EKLA käsikirjakogud.
- ERA fotokogu.
- Viidalepp, Richard. „Iseloomustavat Eesti ohvrikividest“ (1940).
- Tartu Ülikooli arheoloogia kabineti andmebaas.
- Tartu Ülikooli Arheoloogia kabineti kogud.
- Joonuks, Helmut. „Mööda rajooni.“ - Väike-Maarja rajooni V laulupäeva juht Porkunis 28. juunil 1959 a., [Väike-Maarja] 1959, lk 23
- Joonuks, Helmut. Ohvrikivid. - "Kommunismi Koit", nr 105, 1. sept. 1960, lisa "Kodukolle" nr. 4., lk 3-4.
- Joonuks, Helmut. „Rakvere rajoon“ (1977).
- Joonuks, Helmut. „Pedja jõgi.“ Tallinn (1975), lk. 39
- Joonuks, Helmut. „Mööda kodurajooni“ - Kommunismi Koit, 116, 28 IX 1957, lk 2-3

- Joonuks, Helmut. „Kogudem muistendeid!“ - Keel ja kirjandus, 1965, nr. 6, lk 359
- Jung, Jaan. Muinasaja teadus eestlaste maalt III. Kohalised muinasaja kirjeldused Tallinnamaalt (1910).
- Kaasik, Ahto. Virumaa hiied – Mäetagused 66, lk 99-114 (2017).
- Kaasik, Ahto. „Põlised pühapaigad“ (2016).
- Kaasik, Ahto. „Pühapaikade teejuht. Eesti põlised väekohad“ (2017).
- Leppik, Eduard. "Lääne-Virumaa lohukivid" 2006, lk 166-9
- Lille, Rein. „Alutaguse ja Kellavere piirimail – Laekvere valla radadel“ (2008).
- Rahvusarhiivi kaartide infosüsteemi digiteeritud kaardid.
- V.-Maarja muuseumi kodulehekülg
<https://sites.google.com/site/paerandkultuur/looduslikudpuhapaigad-3/ohvrikivid-ja-lohukivid>

